

αξίες αυτές θεμελιώθηκε μια ρηξικέλευθη προοπτική σε τρόπους λογισμού που, τυπικά, δεν διέφεραν από τους έως τότε παραδεδομένους. Έτσι ο βαθιά παραδοσιακός και συντηρητικός Μακρυγιάννης συνάντησε καινούργιες αντιλήψεις, οικειοποιήθηκε στη δική του ατομική προοπτική αιτήματα αδιανόητα έως τότε και συμμερίστηκε τον αέρα της επανάστασης. Μια διάχυτη, δηλαδή, αίσθηση χειραφέτησης και ελευθερίας την οποία ο καθένας που την είχε συμμεριστεί απέκτησε λόγους να προβάλλει και να υπερασπίζεται» (σ. 228-229).

ΑΠΟ ΤΟ PALAZZO CAMPANA ΣΕ ΜΙΑ «ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΧΩΡΙΣ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΑΙΤΗΜΑ»

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ

Για το βιβλίο:

Κωστής Κορνέτης, *Τα παιδιά της Δικτατορίας*, Πόλις, Αθήνα 2015, 720 σ.

Στις 27 Νοεμβρίου 1967, φοιτητές του Πανεπιστημίου του Τορίνο καταλαμβάνουν για έναν μήνα το Palazzo Campana, έδρα τότε του Τομέα των Ανθρωπιστικών Σπουδών. Αφορμή της κατάληψης υπήρξε η απόφαση να μεταφερθούν τμήματα του Πανεπιστημίου σε προάστιο, μακριά από το κέντρο της πόλης. Η κατάληψη εντάσσεται σε μια μακρά περίοδο φοιτητικών κινητοποιήσεων, που εκκινούσε νωρίτερα στη δεκαετία του '60, με τις αντιδράσεις απέναντι στην πολιτική του χριστιανοδημοκράτη υπουργού Παιδείας της κυβέρνησης Άλντο Μόρο (Aldo Moro) Λουίτζι Γκούι (Luigi Gui), και με αιτήματα τον εκσυγχρονισμό των εκπαιδευτικών μεθόδων και την αύξηση του προϋπολογισμού για την παιδεία.

Η κατάληψη του Palazzo Campana και στη συνέχεια η βίαιη εκκένωσή του από την αστυνομία λειτουργούν ως συμβολικό έναυσμα για την εξάπλωση της φοιτητικής διαμαρτυρίας στα ιταλικά πανεπιστήμια. Το Τορίνο θα συνεχίσει, και για το επόμενο διάστημα, να είναι εξαιρετικά ενεργό όσον αφορά τις φοιτητικές κινητοποιήσεις, που δεν θα παραμείνουν αποκλειστικά επικεντρωμένες στα θέματα του πανεπιστημίου. Οι φοιτητές θα ζητήσουν συνέργειες με την πληθώρα των εργατών του

εκβιομηχανισμένου ιταλικού βορρά, κυρίως με τους χειρώνακτες εργαζόμενους στα γειτονικά εργοστάσια της FIAT, ενώ θα αποκτήσουν τη δική τους «κόντρα» με την εξαιρετικά μεγάλη κυκλοφορία εφημερίδα *La Stampa*, που βρισκόταν –και αυτή– υπό τον έλεγχο της οικογένειας Ανιέλι (Agneli).

Επιλέγοντας την περίπτωση του Πανεπιστημίου του Τορίνο ως πλέον αντιπροσωπευτικής, η Λουίζα Πασερίνι (Luisa Passerini) εν έτει 1988, με το βιβλίο της *Autobiography of a Generation, Italy 1968* (α' έκδ. *Autoritratto di gruppo*, Giunti Gruppo Editoriale, Φλωρεντία 1988), στρεφόταν σε τότε φοιτητές για να αναδείξει, μέσω προφορικών μαρτυριών, όχι τη γεγονотоλογική διάσταση, την ακριβή ανασύνθεση των συμβάντων μιας εξεχουσας στιγμής του ιταλικού '68, αλλά τον τρόπο με τον οποίο τα δρώντα υποκείμενα τη βίωσαν και τη νοηματοδοτούν στη δική τους συγχρονία.

Στην έκρηξη των μελετών που μεθοδολογικά κινήθηκαν στο άκρως δημοφιλές πλαίσιο της προφορικής ιστορίας και των μνημονικών σπουδών, το βιβλίο της Πασερίνι κατέχει και μια ειδολογική ιδιαιτερότητα, κυρίως όσον αφορά τον τρόπο που εισαγάγει την παράμετρο της αναστοχαστικότητας. Η ιστορικός-συγγραφέας, έχοντας συμμετάσχει και η ίδια στο «παγκόσμιο '68», επιλέγει να συμπεριλάβει δίπλα στην ερμηνευτική αποτύπωση των συνεντεύξεων και καταγραφές από το προσωπικό της ημερολόγιο, με σχόλια ψυχαναλυτικής υφής, υιοθετώντας ένα πιο ελεύθερο ύφος γραφής, συμβατό με τον ίδιο τον πυρήνα της θεματικής της προσέγγισης: το '68 σαν μια έκρηξη υποκειμενικότητας, σαν απαρχή άρθρωσης ενός νέου προσωπικού λόγου και σαν (οπτικό) πρίσμα που εκτρέπεται, αναλύοντας, ό,τι το διαπερνά.

Στη συμβολή αυτή επιλέγεται το τορινέζικο '68, επειδή ο τρόπος που αρθρώθηκε η αλληλόδραση πολιτικού και προσωπικού υπήρξε ευνοϊκή για να εκφραστεί η υποκειμενικότητα. Με τη σειρά της, η ερμηνευτική προσέγγιση, ιμπρεσιονιστική από επιλογή, δίνει βάρος στην ανάδειξη των ταυτοτικών αντιφάσεων: αντιφατική άλλωστε, σε μεγάλο βαθμό, υπήρξε και η σύγχρονη ιταλική κοινωνία, με τη γενεσιουργό μήτρα του φασισμού να έχει διαμορφώσει μια πολλαπλώς διχασμένη κοινωνία, έναν καμβά πάνω στον οποίο συμβάλλονται επιπλέον οι καθοριστικές καθολικές και κομμουνιστικές κληρονομίες, οι διαφοροποιημένες οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά νεωτερικότητες της βόρειας και νότιας Ιταλίας.

Από το βιβλίο αυτό μοιάζει να εμπνέεται περισσότερο ο Κωστής Κορνέτης για τη δική του, συστηματοποιημένη ακαδημαϊκά, σημαντική μελέτη για τη μάλλον περισσότερο συζητημένη γενιά της ελληνικής περίπτωσης. Πιάνοντας το νήμα από την Πασερίνι, ο Κορνέτης αναζητά τη μακρά συναρμογή των αντιφάσεων που οικοδομούν τις πολλαπλές ταυτότητες των «παιδιών της Δικτατορίας» και, μέσω αυτών, συνθέτει μια συλλογική βιογραφία, ως ιστορία πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική. Κομίζοντας έναν σημαντικό όγκο –άνω των 50 συνεντεύξεων–, ακολουθεί την προσέγγιση που δίνει βάρος στην ανάδειξη των προσωπικών μαρτυριών, στις ενίοτε άρρητες ή και ασύνειδες πτυχές στη μικροκλίμακα της προσωπικής εμπειρίας, για να αναδειχθούν οι μακρότερες διάρκειες συνειδησιακής διαμόρφωσης, με τη διυποκειμενικότητα, τη μνήμη και τα συναισθήματα να παίζουν το δικό τους διηθητικό ρόλο. Ταυτόχρονα, όλα αυτά συμπληρώνονται με τη μελέτη αρχειακών τεκμηρίων και βιβλιογραφικά.

Για την ανάλυσή του, ο Κορνέτης εντάσσει την ελληνική περίπτωση στο ευρύτερο φαινόμενο της νεολαιίστικης διαμαρτυρίας, όπως εκδηλώνεται στην, κατά τον Arthur Marwick, παγκό-

Η Κατερίνα Λαμπρινού είναι πολιτική επιστήμονας.

σμία μακρά δεκαετία του '60 (1958-1974), επισημαίνοντας τις επιμέρους διαφοροποιήσεις σε σχέση με τα κινήματα του '68, μια σύγκριση που πρωτίστως γίνεται με βάση τα γνωρίσματα της αρχετυπικής περίπτωσης του γαλλικού Μάη. Ταυτόχρονα, επιδιώκει να διακρίνει δύο επίπεδα μέσα στο χρονικό αυτό φάσμα: μια συνέχεια στο επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης και των κοινωνικών μεταβολών, και μια εμφανή διαφοροποίηση στο επίπεδο των πολιτισμικών ροών και κατά συνέπεια της συνειδησιακής διαμόρφωσης των γενιών. Έτσι, η «γενιά του Ζ», δηλαδή η γενιά των γεννημένων μεταξύ 1944-1949 και προσδιορισμένων από τα μετεμφυλιακά βιώματα, διακρίνεται από εκείνη του «Πολυτεχνείου», τους γεννημένους μεταξύ 1950-1954, όσους επί της ουσίας εισήλθαν στο πανεπιστήμιο στη διάρκεια της Δικτατορίας. Η διάκριση, σύστοιχη με δύο διαφοροποιημένους κύκλους διαμαρτυρίας, ορίζει και την εσωτερική περιοδολόγηση την περίοδο της Χούντας μεταξύ 1967-1971 και από τα τέλη του 1971 και εξής.

Για τη διάκριση αυτή, ο Κορνέτης, αναζητώντας όψεις της ελληνικής νεολαίας στο δεύτερο μισό του '60, εκκινεί αναρωτώμενος γιατί αυτή δεν κατάφερε να δραστηριοποιηθεί, μετερχόμενη επιτυχημένες πρακτικές αντιδικτατορικού αγώνα. Οι νεολαίοι της «χαμένης άνοιξης» του '65 φαίνεται να είχαν εξαντλήσει τη δυναμική τους, καταλήγει ο συγγραφέας.

Τα γεγονότα του Ιουλίου 1965 και οι αντιδράσεις που έχουν προσδιοριστεί σαν «είσοδος των μαζών στην πολιτική», αφήνουν το αποτύπωμα μιας δραστήριας περιόδου σε επίπεδο μαζικών κινηματικών διαδικασιών με αίτημα τον εκδημοκρατισμό. Την περίοδο από τα τέλη του 1965 έως τις αρχές του 1967, εμποδώνεται η ουσιαστική αναστροφή της όποιας δυναμικής θεσμικού εκσυγχρονισμού είχαν προοιωνίσει οι εκλογές του 1963 και 1964. Το μαζικό κίνημα των «Ιουλιανών» όμως παραμένει ένα κίνημα «ηττημένο», καθώς η νόμιμη εκλεγμένη κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου ουδέποτε ανακάτη την κυβερνητική εξουσία, ενώ ο χρονικός προσδιορισμός της διεξαγωγής εκλογών μετατίθεται συνεχώς για να οριστεί τελικά τον Μάιο του 1967. Ίσως, λοιπόν, έχει μια αναλυτική αξία να δούμε την ελληνική κοινωνία στη Δικτατορία και ως μια συνέχεια της ματαιώσεως των πολιτικών προσδοκιών που ξεκίνησε νωρίτερα, και όχι μόνο σαν μια ανάσχεση της μαχητικής ριζοσπαστικότητας των προηγούμενων χρόνων. Σε μια γνωστή έκθεσή του προς την ΚΕ του ΚΚΕ, ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της ΕΔΑ Ηλίας Ηλιού, νωρίτερα μέσα στο '60, ανέλυε τις τάσεις απευθυνόμενος που εντοπιζόνταν στους ψηφοφόρους του κόμματός του, την «κόπωση» που είχαν υποστεί τόσο από τις συνεχείς εκλογικές επικρατήσεις της ΕΡΕ και τη διαιώνιση των εκτάκτων μέτρων που αυτές συνεπάγονταν, όσο και από τη συνεχή «αγωνιστική ετοιμότητα», σύμφυτη με την αριστερή στράτευση. Αν η «κινηματική προθυμία» του καλοκαιριού του 1965 φαίνεται να διαψεύδει την εκτίμηση αυτή, το καθοριστικό, αλλά ελάχιστα προσεγγμένο 1966, δίνει σαφώς το αίσθημα μιας ισχυρής ματαιώσεως, με το οποίο η ελληνική κοινωνία εισήλθε στην επταετία.

Έτσι, όπως επισημαίνει ο Κορνέτης, στην πρώτη και κατά κανόνα αυταρχικότερη φάση του καθεστώτος, οι νεολαίοι του «Ζ» επιλέγουν, όπως προτάσσει και το βίωμα της παρανομίας, εσωστρεφείς και ενίοτε δυναμικές μορφές δράσης (πρωτίστως την πυροδότηση βομβών). Μετά το 1972 ανοίγει ένας νέος κύκλος, με βασικό χαρακτηριστικό τη διεκδίκηση του δημοσίου χώρου, που συστηματοποιείται με τρεις, θα λέγαμε σχηματικά, τρόπους.

Πρώτα, μέσω της συλλογικής κινητοποίησης, όταν υιοθετείται ένα άτυπο ευρύ ρεπερτόριο πρακτικών: συγκρούσεις φοιτητών με αστυνομικές δυνάμεις, λεκτικές επιθέσεις κατά

αστυνομικών, πολιτική ανυπακοή και ρητορική παρρησία στα αμφιθέατρα, καταλήψεις. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, με τον τρόπο που η επιτέλεση της υποκειμενικότητας των φοιτητών λαμβάνει χώρα για να αποκτήσει ευκρίνεια: τώρα, περισσότερο από ποτέ η νεολαία επινοεί τον εαυτό της στυλιστικά ως πολιτικά και πολιτισμικά αναγνωρίσιμο: ταγάρια, λακούρια για τα κορίτσια, μακριά μαλλιά και μούσια, στρατιωτικά αμπέχονα για τους άνδρες. Τέλος, με τη γενίκευση ενός ιδιότυπου κοινοτισμού: «Η ατομικότητα είχε καταργηθεί», λέει ένας ιταλός φοιτητής του '68 στην Πασερίνι, «δεν έκανα τίποτα μόνος μου [...] ζούσαμε μπουλούκια».

Το ίδιο πηγάζει και από τις συνεντεύξεις των ελλήνων φοιτητών. Δεν αποτελεί μια προσωπική στιγμή η ανάγνωση ενός βιβλίου, η θέαση μιας ταινίας, μιας θεατρικής ή μουσικής παράστασης: η ουσία βρίσκεται στη συζήτηση επ' αυτών αλλά και στον ίδιο τον χώρο ως σημείο συνάντησης, ενημέρωσης, ανταλλαγής πληροφοριών, ζύμωσης πολιτικής – αναζήτησης «σημάτων διαθεσιμότητας», όπως το λέει στη δική του μαρτυρία ο Χρυσάφης Ιορδάνογλου. Η Αθήνα, άλλωστε, –σε σαφώς μικρότερο βαθμό η Θεσσαλονίκη–, αρχίζει σταδιακά να μετατρέπεται από μια πόλη με μέρη ψυχαγωγίας για οικογενειάρχες και μεσήλικες, όπου οι νέοι πλήττον, σε μητροπολιτικό κέντρο που διαθέτει χώρους προσανατολισμένους στη νεολαία.

Κάπου εκεί καθίσταται κυρίαρχο στοιχείο στον λόγο των φοιτητών και το προσφιλές (και κατά τη Μεταπολίτευση) αντιφατικό μίγμα αξιοδότησης του εκσυγχρονισμού και της κανονικότητας με παράλληλο πολλαπλασιασμό των τριτοκοσμικών αναφορών. Η θεωρητική ένταξη στο παράδειγμα του λεγόμενου «τρίτου κόσμου», η συσχέτιση της ελληνικής περίπτωσης με τις κούντες της Χιλής και της Ταϊλάνδης, οι χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας ως φανταστικός επαναστατικός οδηγός, συνυπάρχουν στον λόγο των φοιτητών, μαζί με την επιθυμία τους να μετέχουν στην πολιτική και πολιτισμική καθημερινότητα των δυτικών μητροπόλεων. Τα «τρομερά πράγματα γινόντουσαν έξω από την Ελλάδα», λέει η Αγγελική Ξύδη για το Γούντστοκ: το μεγάλο ενδιαφέρον και οι συχνές αναφορές στον ευρωπαϊκό κινηματογράφο εικονογραφούν εύγλωττα την έντονη επιθυμία συγχρονισμού με το χαμένο τρένο της ευρωπαϊκής και βορειοαμερικανικής κανονικότητας. Άλλωστε, η συνύπαρξη στοιχείων ρήξης και συνέχειας είναι σταθερό μοτίβο των συνεντεύξεων, που ο Κορνέτης αναδεικνύει γλαφυρά ως μια εκ νέου επινοήση της παράδοσης.

Ενδεικτικό παράδειγμα ως προς αυτό, αποτελεί η μουσική παραγωγή της περιόδου, κομβικό στοιχείο για την πολιτικοποίηση και ένδειξη των αισθητικών-ιδεολογικών προτιμήσεων των νέων της περιόδου, όπου επικρατεί ο ετερόδοξος υβριδισμός με παραδοσιακά και δημοτικά, ριζικά και ρεμπέτικα να συνυπάρχουν με ροκ στοιχεία, αντισυμβατικές ενορχηστρώσεις και ερμηνευτικές πρακτικές. Η περιγραφή ότι σε αμφιθέατρο του Πολυτεχνείου εν ώρα κατάληψης οι φοιτητές έγραφαν στον πίνακα στίχους του Σεφέρη και του Σολωμού ή τσιτάτα του Μακρυγιάννη, η μετάδοση του εθνικού ύμνου από τον αυτοσχέδιο σταθμό είναι δείγματα διεκδίκησης μιας παράδοσης που ομογενοποιεί και νοηματοδοτεί το όποιο πολιτικό αίτημα, λιγότερο ή περισσότερο ριζοσπαστικό.

Στην περίπτωση των φοιτητών του Πανεπιστημίου του Τορίνο φαίνεται να επιδιώκεται σαφέστερα μια ρήξη διττή: αφενός εξέγερση απέναντι στη συγκεκριμένη συνθήκη και αφετέρου εξέγερση συναισθηματική και ρήξη διαγενεακή. Ένα από τα συνθήματα που κυριαρχούσαν στους τοίχους του Πανεπιστημίου, το οποίο συμπύκνωνε και την επιθυμία ασυνέχειας με τις προηγούμενες γενιές, ήταν το: «Θέλω να είμαι ορφανός», μια

ρητορική απόρριψη που επεδίωκε να επισημάνει τη δική της απομάκρυνση από το παρελθόν και τη γονική κουλτούρα. Από την άλλη πλευρά, οι αναφορές της ελληνικής περίπτωσης δεν διαθέτουν τον χαρακτήρα της άρνησης αλλά της επιβεβαίωσης μιας φανταστικής συνέχειας, μιας ηθικής υποχρέωσης απέναντι στους «ανθρώπους της Μακρονήσου», ή του συναισθηματικού βάρους που επιβάλλει η γονική αγωνία στους συμμετέχοντες σε αντιδικτατορικές ενέργειες και επανέρχεται στις συνεντεύξεις ως αξιωματική, καθώς διαμόρφωνε και το ίδιο το εύρος και το είδος της πολιτικής συμμετοχής.

Σε ένα άλλο πεδίο, το επίδικο των έμφυλων σχέσεων παραμένει εκκρεμές. Ο Νίκος Αλιβιζάτος θυμάται χαρακτηριστικά στη δική του προφορική μαρτυρία, να καλωσορίζουν την Ιωάννα Καρυστιάνη στην Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων (ΕΚΙΝ) προτείνοντάς της να σφουγγαρίσει. Πολύ περισσότερο καθώς δεν είναι σαφές, όπως αναδεικνύεται από πολλές συνεντεύξεις, εάν παραδοσιακές ανδροκεντρικές νόρμες τελικά ενισχύονταν από το ασύμβατο πολιτικοποίησης και σεξουαλικής απελευθέρωσης. Έχει ενδιαφέρον, εδώ, η παρατήρηση της Πασερίνι για τον τρόπο που οι αμεσοδημοκρατικές μορφές δράσης και άτυπες μορφές οργάνωσης ενδέχεται, τελικά, να ευνόησαν τις περισσότερο χαρισματικές περιπτώσεις συμμετεχόντων, δηλαδή όσους είχαν την αυτοπεποίθηση να αναδειχθούν μέσω της χρήσης λόγου στις συνθεσιακές διαδικασίες, ή όσους είχαν τη «βεβαιότητα» της οργάνωσης ή του φύλου, ακυρώνοντας εκ των πραγμάτων την ισότητα ή και την ελευθερία του λόγου που θεωρητικά ευνοούσαν. «Δεν παίρναμε το μικρόφωνο να μιλήσουμε», λέει η Χριστίνα Βερβενιώτη, αναφερόμενη στις γυναίκες φοιτήτριες, «ίσως θα λέγαμε καλύτερα πράγματα απ' αυτούς, αλλά δεν το παίρναμε».

Μια γλαφυρή αποτύπωση του εκκρεμούς της έμφυλης ανισότητας, των αξιώσεων τελικά που οι γυναίκες διαμόρφωσαν για τους εαυτούς τους, αποτυπώνεται στην ταινία του Περικλή Χούρσογλου «Λευτέρης Δημακόπουλος». Οι προσδοκίες που καλλιεργεί για τον εαυτό του ο πρωταγωνιστής, φοιτητής του Πολυτεχνείου στα χρόνια της Χούντας, με ακαδημαϊκές και επαγγελματικές επιτυχίες τα επόμενα χρόνια, βρίσκεται σε συνεχή αντιπαράθεση με την εκδοχή της συντρόφου του, φοιτήτριας της Φιλοσοφικής, απολύτως συνειδητής αλλά τελικά κοινωνικά αόρατης, που παραμένει στον αθέατο κόσμο της προσδοκίας του πτυχίου, των ιδιαίτερων μαθημάτων για τα προς το ζην, της απουσίας από το μείζον γεγονός του Πολυτεχνείου, του νοικοκυριού, της αναπαραγωγής, της αναγνώρισης από τον σημαίνοντα άλλο.

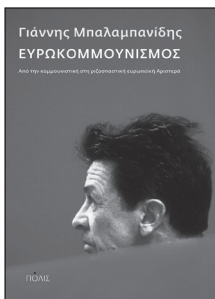
Η σεξουαλική συμπεριφορά της «γενιάς» περιγράφεται αρκετά διαφορετικά από τους συνεντευξιαζόμενους, που δεν συναινούν a priori στο εύρος της ανατροπής των συντηρητικών προτύπων: «η σεξουαλική επανάσταση παραμύθι ήταν», παρατηρεί μια συνεντευξιαζόμενη. Άλλωστε, και η εκδίπλωση της ομοερωτικής επιθυμίας είναι απύσχα από τον δημόσιο χώρο των πολιτικοποιημένων νεολαίων. Παρότι διαφοροποιημένες σε σχέση με το παρελθόν, οι αντιλήψεις για τη σεξουαλική συμπεριφορά δεν έτειναν να μετασχηματίσουν τη δημόσια σφαίρα αλλά μάλλον την ιδιωτική, παρατηρεί ο Κορνέτης. Άλλωστε, όπως ο ίδιος επισημαίνει, οι ακραία «αντι-ιμπεριαλιστικά» υπερπολιτικοποιημένοι του φοιτητικού κοινού της περιόδου θα υποδεχθούν με γιουχαΐσματα τόσο τον «Μεγάλο Ερωτικό» του Μάνου Χατζηδάκη, —καθώς σε μια άκρως «στρατευμένη» περίοδο επέλεγε να αναδείξει την ευαισθησία της ερωτικής επιθυμίας—, όσο και την «Αναπαράσταση» του Θ. Αγγελόπουλου, λόγω της μη ταξικής προβληματικής της.

Αναζητώντας κανείς στο ψηφιακό αρχείο της Ταινιοθήκης της Ελλάδος τις ελληνικές κινηματογραφικές παραγωγές της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου, περιόδου που ορίζεται ως έντονα πολιτικοποιημένη και κομματικά στρατευμένη, διαπιστώνει ότι είναι εμφανώς μαζικότερη η παραγωγή ερωτικών ταινιών («ερωτικών περιπετειών»), σε σχέση με τις ταινίες πολιτικού ή κοινωνικού περιεχομένου. Το 1974: 20 ερωτικές ταινίες έναντι 3 πολιτικών. Το 1975: 21 ερωτικές, έναντι 7 πολιτικών. Το 1976: 13 ερωτικές και 3 πολιτικές. Το 1977: 9 ερωτικές και μόλις μία πολιτική, «Οι κυνηγοί» του Θόδωρου Αγγελόπουλου. Και αν, προφανώς, ακολουθείται η τάση μιας εμπορικής-καλλιτεχνικής δραστηριότητας, ήδη αμιγώς αναπτυγμένης και ευημερούσας κατά την επταετία, η υπερβάλλουσα ερωτική διάσταση των τίτλων, που σε μεγάλο βαθμό παρακολουθεί μια *mutatis mutandis* αντίστοιχη τάση και στον ξενόγλωσσο κινηματογράφο, ειδολογικά κάθε άλλο παρά πρόδηλα συνάπτεται με την καθολίκευση της σεξουαλικής απελευθέρωσης και μάλλον παραπέμπει στη βίωσή της ηδονοβλεπτικά. Στη μικροκλίμακα των μαρτυριών, στο βιβλίο του Κορνέτη, άλλωστε, πολύ λίγο προκύπτει ότι η εμπέδωση της σεξουαλικής απελευθέρωσης υπήρξε μείζον *desideratum* για τους φοιτητές των χρόνων της Χούντας. Δεν είναι τυχαίο ότι τα θέματα της αντισύλληψης και της άμβλωσης, κατεξοχήν συυφασμένα με αυτήν, παραμένουν στον λόγο των γυναικείων οργάνωσεων των κομμάτων ακόμα και της δεκαετίας του '80 σχεδόν αμιγώς συνδεδεμένα με τον οικογενειακό προγραμματισμό.

Αν η εγκαθίδρυση της Δικτατορίας δεν βρήκε τις αντιστάσεις που ανέμενε τουλάχιστον η ελληνική αριστερά, το ερώτημα παρέμενε και ενδεχομένως παραμένει αναπάντητο καθ' όλη τη διάρκειά της: πώς πέφτουν τελικά οι χούντες; Ακόμα και αν «τα παιδιά της Δικτατορίας» υιοθέτησαν πιο αποτελεσματικές πρακτικές απέναντι στο καθεστώς απ' ό,τι οι τελευταίοι της «γενιάς του Ζ», και έκαναν εμφανή τον εκφυλισμό του, η πτώση του διέρχεται τελικά από άλλους πιο καθοριστικούς παράγοντες πέραν της φοιτητικής αντιστασιακότητας. Το ίδιο το γεγονός της κατάληψης του Πολυτεχνείου, ηρωικό στη μοναδικότητά του, εμπεδώνεται ως σημαντικό μόνο όταν βρίσκεται σε εξέλιξη. Η εύγλωττη παρατήρηση μιας συνεντευξιαζόμενης, ότι αρχικά έμοιαζε σαν μια «κατάληψη χωρίς συγκεκριμένο αίτημα», αποτυπώνει μάλλον μια αίσθηση ευρύτερης αμφιθυμίας, με την οποία η πλειονότητα των φοιτητών βρέθηκαν στο Πολυτεχνείο. Ως πρακτική άλλωστε, η κατάληψη ήταν επενδυμένη με ένα ιδιαίτερο φορτίο που προϋπέθετε την άρτια προηγούμενη οργάνωση και μαζικότητα, ιδιαίτερως στο σώμα εκείνο των φοιτητών του Ρήγα, της Αντι-ΕΦΕΕ και των μελών της Συντονιστικής, που επικρίνονται στις συνεντεύξεις ανέταχτων ή αριστεριστικών πεποιθήσεων φοιτητών, για αλόγιστη μετριοπάθεια, ενορκήστρωση αυταρχικών και αντιδημοκρατικών πρακτικών, καχυποψία απέναντι στην έκταση ενός απορροπώθητου αυθορμητισμού.

Ακόμα, πάντως, και αν δεν αποτελεί παρά μόνο υπόθεση, το βάρος των μελών του Ρήγα και της Αντι-ΕΦΕΕ στο φοιτητικό κίνημα της περιόδου είναι μάλλον μεγαλύτερο απόσο υπαινίσσεται η επιλογή των συνεντευξιαζόμενων, που αξιοδοτεί ίσως υπερβολικά τις μασοικών και τροτσκιστικών αποκλίσεων ομάδες. Παρότι οι επισημάνσεις του Κορνέτη, αφενός για την πληθυντικότητα των φοιτητικών οργάνωσεων και αφετέρου για τις διαφορές μεταξύ των ποικίλων εκδηλώσεων του '68 και του ελληνικού '73 είναι εκτενείς και καιρίες, ιδιαίτερως ως προς το κατά πόσον εκδηλώνεται εκ μέρους των ελληνικών φοιτητών μια κριτική στη μικρο-εξουσία της καθημερινότητας που a posteriori τους αποδόθηκε, οι κομματικές αναφορές της ελληνικής περίπτωσης είναι υπαρκτές και καθοριστικές.

Η μετα-πολυτεχνειακή παρακμή, στην οποία εισέρχεται το φοιτητικό κίνημα, φτάνει την ίδια ακριβώς στιγμή που αυτό παγιώνεται και αναγνωρίζεται ως πολιτικά σημαντικό. Η διάλυση συλλόγων και δικτύων, οι συλλήψεις, οι ενδοαριστερές κόντρες που δεν περιορίζονται στο περίφημο τεύχος 8 της *Πανσπουδαστικής*, διακόπτουν την προηγούμενη διείσδυση στον δημόσιο χώρο και την εξωστρεφή πολιτικοποίηση, που φαίνεται να αποτελεί ειδοποιό στοιχείο της μετά το '72 περιόδου. Η μετάβαση στη δημοκρατία, με την επαναφορά των προδικτατορικών πολιτικών κομμάτων, και η παράδοση της πρωθυπουργίας σε μία persona non grata για το αριστερό φοιτητικό κίνημα, μοιάζει να έχει αφουγκραστεί προσεκτικά το γενικότερο αίσθημα πολιτικής ουδετερότητας και αδράνειας, με το οποίο η κοινωνική πλειονότητα κινήθηκε κατά την περίοδο της Χούντας. Η ίδια η συλλογική ματαίωση, που αποτυπώνεται σε μερίδα των συνευξενών, για την τροπή της μεταπολιτευτικής στιγμής και τη συντριπτική επιβεβαίωσή της με το εκλογικό αποτέλεσμα του Νοεμβρίου 1974, είναι ταυτόχρονη με τη μετατροπή των «παιδιών της Δικτατορίας» στα enfants gâtés και στον ιδρυτικό μύθο της Μεταπολίτευσης.

ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

Για το βιβλίο:

Γιάννης Μπαλαμπανίδης, *Ευρωκομμουνισμός: από την κομμουνιστική στη ριζοσπαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*, Πόλις, Αθήνα 2015, 618 σ.

Έχουμε μπροστά μας, με τη φροντίδα του ακούραστου Νίκου Γκιώνη και των πολύτιμων εκδόσεων Πόλις, το βιβλίο του Γιάννη Μπαλαμπανίδη, με τον τίτλο *Ευρωκομμουνισμός: από την κομμουνιστική στη ριζοσπαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*.

Είναι μια δουλειά που έρχεται να προστεθεί στην εργογραφία συνομηλίκων του, λίγο πάνω λίγο κάτω, νέων ιστορικών και κοινωνικών επιστημόνων που, με τις έρευνές τους, ανανεώνουν καθοριστικά τις γνώσεις και τα διανοητικά μας εργαλεία. Μέσα στη μελαγχολία των χρόνων της κρίσης, θέλω να πω, υπάρχει κάτι νέο και παραγωγικό, ζωντανό και ζωογόνο που δίνει τον

Ο Νίκος Θεοτοκάς διδάσκει ιστορία στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

τόνο στην ελληνική επιστημονική κοινότητα: αναφέρομαι σε διδακτορικές ή μεταδιδακτορικές εργασίες, συντριπτικό ποσοστό των οποίων εκπονήθηκε σε ελληνικά πανεπιστήμια. Αυτό το τελευταίο, πλάι σε πλήθος προϊόντων της πεπατημένης, χρειάζεται να τροφοδοτεί τις μέριμνες και τις ιδέες για το μέλλον των πανεπιστημιακών και ερευνητικών μας θεσμών. Δυστυχώς, όμως, η κρίση και οι προτεραιότητες που υπαγορεύουν οι συσχετισμοί, δεν επιτρέπουν στα ιδρύματα να υποδεχτούν αυτήν την ανανεωτική δυναμική, που εκφράζεται από νέους ερευνητές με ονοματεπώνυμο και με δημοσιευμένο ήδη σημαντικό έργο.

Είχα τη μεγάλη τύχη και το ακριβό προνόμιο να παρακολουθήσω από κοντά την πορεία, τα ερωτήματα και τους αναπροσανατολισμούς της έρευνας του Γιάννη Μπαλαμπανίδη. Ιστορικός; η αφεντιά μου, αν και κοινωνιολόγος κατά τον τύπο, δυσκολεύομαι πολύ να τοποθετήσω τη διατριβή και το βιβλίο του Γιάννη σε κάποια θεσμισμένη επιστημονική περιοχή, πέρα από αυτή της ιστοριογραφίας. Για να πάω, όμως, με τα νερά του, ας συμφωνήσουμε; ότι πρόκειται για ένα έργο στον χώρο της «συγκριτικής πολιτικής», με ιστορικό βάθος, σε κάθε σελίδα του οποίου ξεχειλίζει η επιμονή στους τρόπους του «επιχειρηματολογείν διά των τεκμηρίων», καθώς το λέει ο Σπύρος Ασδραχάς.

Τούτο και μόνο υπονομεύει, διακριτικά, παραδομένες τυπολογίες και αποτρέπει την αναπαραγωγή γενικεύσεων, που έχουν κατασκευαστεί στους πολύ υψηλούς ορόφους της αφάιρεσης. Έχει, δηλαδή, μια κριτική σχέση με τα εργαλεία που έχει αποκομίσει στα διαφορετικά –και συμπληρωματικά, όπως αποδεικνύεται– περιβάλλοντα των σπουδών του.

Ευρωκομμουνισμός, λοιπόν.

Να θυμίσω, με την ευκαιρία, δύο πράγματα γνωστά και επισημασμένα στις σελίδες του βιβλίου: το πρώτο έχει να κάνει με τον τίτλο της διδακτορικής διατριβής, που αποτέλεσε τη μήτρα αυτού το βιβλίου: *Η Ευρωκομμουνιστική «στιγμή»: προϋποθέσεις, όρια και κληρονομίες*: το δεύτερο αφορά στο γεγονός ότι αφητηρία της δουλειάς και της έρευνας του Μπαλαμπανίδη ήταν η μελέτη της περίπτωσης του ΚΚΕ εσωτερικού.

Τα ερωτήματα του Μπαλαμπανίδη οδήγησαν στο ξαναδιάβασμα του '68, στη διεύρυνση των τεκμηρίων και των πηγών, στην ερμηνευτική των τομών και της ρήξης. Έχουν σημασία και οι δύο αυτές παράμετροι. Η εργασία εστιάζει τη ματιά της σε μια στιγμή από τη σύντομη ιστορία της κομμουνιστικής/τριτοδιεθνιστικής φάσης της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας στις συνθήκες του ψυχρού πολέμου, έπειτα από τις εμπειρίες των λαϊκών μετώπων και του ισπανικού εμφυλίου, του αντιφασισμού και της Αντίστασης. Ο ευρωκομμουνισμός είναι μια στιγμή από τις παραδόσεις των ρήξεων μέσα στις ρήξεις, μια στιγμή της γένεσης του ρηξικέλευθου μέσα στις αντιφατικές –συχνά και αλληλοαποκλειόμενες– μέριμνες διασφάλισης της κληρονομιάς συνέχειας. Ο αντισοβιετικός φιλοσοβιετισμός, η ανανέωση από τη σκοπιά της παράδοσης, ο πατριωτικός διεθνισμός, το διανοητικό θάρρος που τροφοδοτεί η ασέβεια, με την οποία άνοιξαν σε κοινή θέα τα ντουλάπια με τους σκελετούς. Από τον Εμίλιο Σερένι στον δικό μας Φίλιππο Ηλιού και στο θάρρος που έφτιαξε τα ανοικτά αρχεία.

Δεν αυθαιρέτω ούτε προσπαθώ να ερμηνεύσω. Υποδεικνύω μόνο κάποια πατήματα, που είναι καθαρά αποτυπωμένα στις γραμμές του βιβλίου. Και αυτό –για να ειπωθεί με τίτλους και με ονόματα–, αφορά την εγνωσμένη σχέση του μπαλαμπανίδειου εγχειρήματος με τα περιβάλλοντα των ΑΣΚΙ, του περιοδικού *Ο Πολίτης* και με τον Άγγελο Ελεφάντη. Υπάρχουν και άλλες δουλειές που, αν τις είχαμε μπροστά μας τυπωμένες, τα ίδια πράγματα θα έλεγαν, πάνω-κάτω, για τα οφειλόμενα.